

МОЛОДШИЙ ШКОЛЯР У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ

Б. Д. ГРІНЧЕНКА: МОРАЛЬНІ ВИМІРИ

Актуальність. Першочерговими завданнями сучасної педагогічної та психологічної науки на шляху виховання майбутніх громадян ХХІ століття є прищеплення їм високих морально-етичних якостей, формування глибокої національної свідомості та самосвідомості.

Особливе місце в історії української психолого-педагогічної науки належить Б.Д. Грінченку – видатному вченому, вчителю, письменнику-просвітителю, «символу цілої епохи», творча спадщина якого охоплює широке коло питань і проблем навчання та виховання, в тому числі і морально-етичний розвиток особистості дитини.

Мета статті: здійснити аналіз творчої спадщини Б. Д. Грінченка, зокрема його ідей в аспекті морально-етичного розвитку молодшого школяра, адже без знання історії не можна мати ні сучасного, ні майбутнього.

Хороший знавець психології та природи дитини, Б.Д.Грінченко глибоко усвідомлює, що діти – майбутнє народу. Саме тому, на наш погляд, однією з найважливіших проблем його творчої спадщини є проблема морально-етичного розвитку дитини, зокрема молодшого шкільного віку. Важливим принципом діяльності педагога було відкриття дитячих очей на добро, гуманність, красу, працю, на найпрекрасніші сторони життя людини.

Всю роботу з морально-етичного розвитку дитини Б. Грінченко прагне здійснювати на засадах гуманізму й народності, оскільки переконаний, що будь-яка культурна справа тільки тоді дасть хороші результати, коли вона зростає на рідній землі і живиться з багатой скарбниці морально-етичних надбань народу. Впливовими засобами формування у дітей національної духовності, самосвідомості, загальнолюдських морально-етичних якостей гуманності, патріотизму, добропорядності, поміркованості, працелюбності вважає рідну мову, фольклор, народні традиції.

Органічно пов'язуючи морально-етичний розвиток молодшого школяра з навчанням, Борис Грінченко вказує на роль рідної мови в цьому процесі і розкриває психологічні наслідки витіснення рідної мови дитини іншою, що є порушенням основного принципу виховання людини – принципу природовідповідності.

Він робить висновок, що чужа школа денационалізує український народ, а денационалізація веде до деморалізації, бездуховності. Найголовніша причина «денационалізації – ліквідація народної освіти з рідної мови» навчання [1, 31].

Автор доводить необхідність поліпшення стану навчання рідної мови: «Та хоч і як скрутно тепер нам освічувати своїх дітей по-українському, – все ж мусимо дбати з усієї сили, щоб діти наші змалку виростили українцями». Потрібно, наголошує Борис Грінченко, завжди розмовляти українською мовою, особливо в сім'ї. Дітей слід навчати спершу рідною мовою, а вже потім – російською, французькою, німецькою тощо. «Якою мовою говоримо й думаємо, – та нам і рідна; яка мова, такі наші й думки будуть» [2, 134].

Грінченко зазначає, що «українська мова ... рідна нашим дітям, а значить, найзрозуміліша і тому єдино придатна для такого навчання, що розвиває думку, дає їй змогу правильно функціонувати, без чого нема і не може бути справжнього виховання й освіти» [3, 52].

Рідна мова разом з народною етикою і мораллю, народною педагогікою сприяє формуванню таких рис майбутнього громадянина, як патріотизм, гуманність, добropорядність. Зневажання ж материнського слова та рідного народу надзвичайно принижує почуття власної гідності й повноцінності, тим самим негативно позначаючись і на моральному рівні учня. Свої прогресивні педагогічні ідеї письменник втілює в оповіданнях «Сестриця Галя», «Сама, зовсім сама», «Без хліба».

Як справедливо стверджує Борис Грінченко, моральність людини найбільшою мірою проявляється у її взаєминах з іншою людиною: у здатності сприймати людину, проявляти розуміння, повагу та милосердя до

неї, любити, співчувати та допомагати їй. Вона проявляється також у прагненні до морального самовдосконалення. Розвиток цих якостей у молодших школярів є важливим завданням, на розв'язання якого і повинен орієнтуватися вчитель.

Б. Грінченко підкреслює, що морально-етичні якості людини визначаються в ній не з класових позицій, а на основі духовно-інтелектуальної культури народу, його споконвічних виховних ідеалів. Тому морально-етичне виховання дитини молодшого шкільного віку має спрямовуватися на загальнолюдські цінності.

Б. Грінченко переконаний, що любов до людини необхідно виховувати через прекрасне, через досконалість форми і змісту. Саме тому морально-етичний розвиток дитини пов'язує з естетичним вихованням. На його думку завданнями естетичного виховання є: навчити дитину сприймати прекрасне, сформувати естетичні почуття, погляди, смаки, ідеали, виявляти і розвивати творчі здібності, виховувати естетичні потреби для створення прекрасного в праці, в природі, у відношеннях між людьми, формування високих моральних почуттів.

Великий вплив на морально-етичний розвиток молодшого школяра мають твори художньої літератури, які дають можливість дитині спостерігати штучно створені моделі поведінки героїв у різноманітних життєвих ситуаціях. Великого значення в морально-етичному розвитку дитини молодшого шкільного віку надає книзі і Б. Грінченко, головним завданням якої вважає формування і розвиток стійких морально-етичних переконань, виховання ідеалів Добра і Краси. «Як тільки навчиться дитина читати, вона таким чином здобуватиме новий ґрунт для роботи свого мислення. Раніше лише ті чи інші життєві обставини, серед яких жила дитина, були для неї цим ґрунтом. Тепер же її кругозір значно розширюється. У сфері моральних понять ще не вироблено нічого остаточного, усвідомленого. Книжка зустрічається з майже незайманим моральним світом дитини. І надалі становище дитини в питаннях морального характеру – не

постійне, воно змінюється до тих пір, поки в людини не виробиться належний світогляд» [4, 34 – 35].

Недарма у своїй статті «До питання про журнал для дитячого читання в земській народній школі» Грінченко висуває думку, що однією з умов формування міцних моральних переконань, ідеалів Добра і Краси є зміст дитячих книжок, журналів, який систематично впливає на душу дитини. Водночас наголошує, що книга може сприяти морально-етичному розвитку дитини або завдати йому шкоди.

Якщо той чи інший твір потрапляє в руки дорослого читача із сформованим світоглядом, з наявними певними науковими знаннями, життєвим досвідом, то він спроможний сприйняти ідею письменника критично. Оскільки дітям бракує навичок критичного аналізу прочитаного і вони легко сприймають будь-яку ідею сферою почуттів, твори для дітей не мають містити нічого такого, що могло б суперечити моральним ідеалам. «Через те всяка ідея як тільки вона доторкнулася до їх почуттів, спроможна проникати в їхню душу. Хороша, добра ідея здатна зробити багато добра, проте й погана ідея тим більше може справити вплив на дитячу душу» [4, 35]. Для вирішення цієї проблеми автори книг мають добре знати свого адресата, розуміти його нахили, потреби.

Борис Дмитрович Грінченко підкреслює, що книга повинна бути пройнята ідеалами добра, правди, краси й гуманізму. Письменник стверджує, що дітям потрібно показувати справжнє, неприкрите рожевою імлою, життя. Інакше це буде спокуса, самообман, тобто зло, яке породжує зло. «Немає ніякої потреби оберігати дитину від усвідомлення, що в світі багато горя й страждань, навпаки, необхідно, щоб вона як із справжнього життя, так і з книжки навчалася любові та співчуття до тих, хто страждає, обтяжених поганим життям, до всього горя» [4, 35].

Водночас радить інколи обминати тіньові сторони людського життя, не переобтяжувати дитину непривабливими сценами, бо вони можуть негативно

вплинути на душу дитини. І це не буде неправдою. Бо в світі стільки горя, що збагнути його дитячому розумові не під силу.

Борис Грінченко, як прекрасний знавець внутрішнього світу дитини, майстерно зображує цей світ у своїх творах про дітей і для дітей. Так, в оповіданні «Дзвоник» автор розкриває багатий спектр почуттів дитини, її повсякденні хвилювання і переживання. Всю увагу письменник зосереджує на показі моральних страждань сироти Наталі, що опинилася в незвичних для неї умовах, у незнайомому середовищі, серед людей, які не хочуть і не можуть зрозуміти її стан.

Героями творів Бориса Грінченка є діти із селянських родин, які змалечку успадковують від старших найкращі людські риси і благородні почуття, які не можуть зруйнувати навіть найсуворіші життєві обставини. Мабуть саме тому письменник співчуває Олександрі – героїні оповідання «Украла», незважаючи на те, що вона без дозволу взяла шматок хліба у своєї однокласниці. Очевидною є спрямованість оповідання на морально-етичний розвиток молодшого школяра: засуджуючи бездушність, черствість, автор дає можливість читачеві увійти «всередину» життя героїні, пережити його і викликати у маленького читача почуття співпереживання, бажання допомогти героїні. Важливо те, що в процесі цього переживання у дитини формуються певні ставлення і морально-етичні оцінки, які мають більшу силу, ніж ті, які просто їй повідомляються.

Як бачимо, у своїх творах Грінченко вміло поєднує морально-етичний і соціальний аспекти розвитку молодшого школяра. Змальовуючи стосунки героя твору з іншими людьми, письменник розкриває систему морально-етичних норм і понять, що сприяють вихованню чуйності, ввічливості, поваги до оточуючих людей. Діти у творах письменника намагаються бути корисними у сім'ї, швидко відгукуються на чиєсь бідування, прагнуть кращого, вірять у перемогу правди над неправдою.

У час екологічних катастроф і негараздів, безперечно, важливими у сфері морально-етичного розвитку молодшого школяра є роздуми Б.Грінченка про

необхідність бережливого ставлення до природи, про єдність людини й навколишнього середовища як взаємозалежних факторів життя на Землі. Як зазначає вчений, «художня література повинна змальовувати природу і нас самих з метою зробити нас кращими» [4, 45].

Ідея морально-етичного розвитку дитини молодшого шкільного віку тісно пов'язана у творчій спадщині Б.Грінченка з життєвою працею. Педагог вважає, що фізична праця формує у людини такі цінності, як доброта, щирість, любов до рідної землі. Думки про це висвітлені у багатьох художніх творах. Так, усі теми першої частини підручника «Українська граматики» ілюстровані прислів'ями: «Роби добре, то й матимеш, посій жито, то й жатимеш», «Зі снання не купиш коня, а з лежі не справиш одежі». Через народну мудрість педагог звертається до дитини, яка змалку повинна усвідомити, що щасливий той, хто наполегливо працює.

Особливу увагу в морально-етичному розвитку молодшого школяра Б.Грінченко надає особистості вчителя, покладаючи таким чином на його плечі обов'язки набагато більші й важливіші, ніж просто освітні. Б.Грінченко переконаний, що успіх у справі навчання і виховання дітей обумовлюється не тільки рівнем знань та умінь вчителів, а й їхніми моральними якостями. Він хоче бачити вчителя високоосвіченою, високоморальною особою, яка досконало знає свою справу, сумлінно виконує вчительський обов'язок, є справедливою, послідовною і цілеспрямованою у своїх діях. Морально-етичний ідеал народного вчителя, – зазначає Б.Грінченко, – втілює «той, у кого в грудях б'ється чесне серце, хто знає, яке велике се діло народне учительство, хто не хоче зрадити свого народу – той зрозуміє, куди йому треба йти, з ким і за кого стояти» [5, 28].

Висновки. Таким чином, аналіз творчої спадщини Б.Д. Грінченка, присвяченої питанням морально-етичного розвитку молодшого школяра, дає нам право говорити про її актуальність і в наш час. Вона вимагає ретельного вивчення та творчого використання у навчально-виховному процесі

початкової школи, оскільки містить багато цінних ідей щодо морально-етичного розвитку молодшого школяра.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на визначення можливостей використання творчої спадщини Б.Д. Грінченка у навчально-виховному процесі початкової школи в умовах реформування й оновлення освітньої системи сучасності.

Література:

1. Грінченко Б. [Вартовий П.] яка тепер народна школа на Україні // Житіє і Слово. – 1896. – кн. 4. – С. 240 – 258.
2. Грінченко Б. Листи на Наддніпрянську Україну. – К., 1917. – 146 с.
3. Українська граматика до науки читання й писання – К.: Друк. т-ва «Криниця», 1917. – 64 с.: іл.
4. Грінченко Б.Д. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе //Земский сборник Черниговской губернии. – 1895. – №4 – 5. – С. 27 – 49.
5. Грінченко Б.Д. Народні вчителі та вкраїнська школа. – К.: Громадська думка, 1906. – 51 с.